



# Az egyéniség szerepe a történelemben

2024.  
szeptember  
26–27.

Tudományos konferencia

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖZGYŰJTEMÉNYI  
KÖZPONT ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR  
CISZTERCI MŰEMLÉKKÖNYVTÁRA, ZIRC

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM  
KÖZGYŰJTEMÉNYI KÖZPONT

ORSZÁGOS  
SZÉCHÉNYI  
KÖNYVTÁR



Fábri Anna

### **Megtartás és/vagy változtatás: a Teleki fivérek – József (1790–1855) és László (1811–1861)**

Az erdélyi és hazai politikai és kulturális életben oly nagy, nemegyszer meghatározó szerepet játszó széki gróf Teleki család a legkiterjedtebb arisztokrata famíliák egyike volt. Nemzetséggént tekintettek rájuk, és úgy is emlegették őket: a Telekiek. Nekik maguknak pedig érdekükben állt e nagy rokoni hálózat fenntartása és kiterjesztése, presztízsének lehetőség szerinti növelése. Mindezért megkülönböztetett figyelmet fordítottak gyermekeik nevelésére és oktatására, ami azután kiváló, de legalábbis figyelemre méltó személyes teljesítményeket alapozott meg. E téren a leggondosabb és pedagógiai kérdésekben leginkább járatos Teleki a család magyarországi ágának megalapítója, III. László (1764–1821) volt.

Négy fia közül kettő is történelmi szerepre jutott. Az idősebb, Teleki József (1790–1855) a Magyar Tudományos Akadémia első (negyedszázadon át hivatalban levő) elnöke, külföldön is elismert tudós: kiváló nyelvész és történész, Erdély utolsó kormányzója. A nála több mint húsz évvel fiatalabb Lászlót (1811–1861) politikusként és drámaíróként is a kiválóságok között őrizte meg a nemzeti emlékezet, máig találgatásokra alkalmat adó öngyilkossága pedig jószerivel a nemzeti mártírok közé emelte alakját.

Előadásom végső kérdése: hogyan találta meg helyét, milyen feladatokat vállalt magára az egyenlőségeszme (egyszersmind az arisztokráciaellenesség) korában az aufklérista-konzervatív báty és a romantikus-radikális öcs.

Bárány Zsófia

### **„Arra, hogy nyíltan beszéljek, szeretetteljesen ő maga szólított fel” – Lonovics József, a diplomata**

A csanádi püspök 1840–41-ben Rómában tárgyalásokat folytatott XVI. Gergely pápával és annak prelátaival a vegyes házasság intézményéről. „Arra, hogy nyíltan beszéljek, szeretetteljesen ő maga szólított fel” – jegyezte fel Lonovics József a pápával folytatott egyik tárgyalásáról. Az egyházfő felszólítása mellett mintegy jogként nevezte meg a véleménynyilvánítást. Egy másik alkalommal pedig a következőképpen kérte a magyar főpapot: „Tárgyaljuk az ügyet igaz testvérként magunk között.” Ezek a nyílt egyeztetésekre tett bátorítások hatással voltak a kiküldött személyre, aki – többek között ennek az egyházfői hozzáállásnak köszönhetően – a hivatalos képviselőtén túl egyre többet tudott megmutatni saját magából is tárgyalópartnerének.

Az eredményekkel zárult kiküldetés vizsgálata során felmerül a kérdés: közrejátszott-e, és ha igen, hogyan játszott közre Lonovics egyénisége a misszió sikerességében? A fennmaradt hivatalos és/vagy személyes iratokból milyen diplomatakép tárul elénk? A tárgyalások során kibontakozó egyéniség mennyiben azonosítható a korábbi években megismert személlyel? Hívhatjuk-e egyáltalán diplomatának a csanádi püspököt? Előadásomban elsősorban ezeket a kérdéseket igyekszem megválaszolni a kiküldetésről fennmaradt püspöki napló, a misszió során keletkezett hivatalos és baráti levelezések, valamint egyéb, elsősorban fiatalkori dokumentumok alapján. A vizsgálódások során pedig kiderül például, hogy egy diplomata-főpap is lehet dühös, elkeseredett, meghatódott vagy éppen humoros.

Dede Franciska

### **Az Ördöglovas leánya – Metternich-Sándor Paulina**

Mindkét ágon különleges személyiségek voltak a családjában, hiszen anyai nagypja az európai diplomáciát meghatározó, nagy hatalmú kancellár, Klemens von Metternich herceg, édesapja pedig a vakmerő lovas bravúrjairól szintén Európa-szerte ismert Sándor Móric gróf volt. Férje, a nála alig hét évvel idősebb nagybátyja révén egy évtizedig ragyogott nagykövetfeleségként III. Napóleon császár udvarában, majd Bécs társasági életének lett különleges alakja. Sokat írtak róla, zeneműveket ajánlottak neki, képzőművészeti alkotásokon örökítették meg, ő maga pedig két memoárban emlékezett vissza élete eseményeire.

Az előadás elsősorban személyes forrásokon keresztül arra a kérdésre keresi a választ, hogy milyen személyiség lehetett Metternich-Sándor Paulina; hogyan viselkedett ő maga, és mit gondoltak róla mások; milyen kép alakult ki az európai hírű család leányáról a saját korában, és vajon ő maga hogyan viszonyult ehhez a képhez, hogyan alakította. Az exposé egyfelől a két visszaemlékezés-kötet szövegét vizsgálva igyekszik alakját megrajzolni, másfelől korabeli újságcikkek, valamint a kortársak memoárjai, naplóbejegyzései és képzőművészeti alkotásai felhasználásával tekinti át, hogy hol, mikor, hogyan és miért írtak róla, milyenek látták őt újságírók, literátorok, képzőművészek, zeneszerzők és az elegáns társaság tagjai.

Schwarczwölder Ádám

### **Széll Kálmán, Magyarország „vezérigazgatója”**

Széll Kálmán (1843–1915) egykori pénzügyminiszter (1875–1878), miniszterelnök (1899–1903) jellemvonásairól kortársai számos, a lényegi állítások tekintetében alapvetően egybehangzó leírást hagytak az utókorra. Ezeknek a szerzőknek – hogy csak párat említsünk: Thallóczy Lajos, Kristóffy József, ifj. Teleki Sándor, Herczeg Ferenc, Apponyi Albert, Gratz Gusztáv – a ránk hagyományozott Széll-képe egy meglehetősen hiú, viszont szilárd elvi meggyőződésű, konciliáns

és kompromisszumkereső, a nyílt konfliktust lehetőleg kerülő, de azért a magasabb szempontokból nem engedő államférfit mutat. Az – egyébként '48-as ellenzéki – Hoitsy Pál ezt ekként foglalta össze: „[Széll] legtúltengőbb hibája a hiúsága volt [...] s ennek következtében szomjazott a hízelgésre s abból oly adagokat bírt megemészteni, hogy az szinte a komolyság rovására ment. De országos ügyekben mindig magasabb szempontból ítélte meg és intézte a kérdéseket. A kicsinyesség itt nem fért hozzá semmi formájában, [ilyenkor] számító államférfiúnak mutatkozott mindig [...], konciliáns, engedékeny volt épp a kicsinységekben és formákban, de az elvekben csak nagy ritkán engedett, a lényegben pedig alig valaha.”

Széllt jelentős részben a fenti jellemvonásai tették alkalmassá a miniszterelnöki szerepre 1899 elején. Ferenc Józsefnek olyan emberre volt szüksége, akinek az 1867-es kiegyezéshez való ragaszkodása és lojalitása nem kérdőjelezhető meg – eddig persze Bánffy Dezsőre és Tisza Istvánra is illett volna a leírás, viszont ők pont a dacos makacsságuk miatt még a „kicsinységekben és formákban” sem voltak képesek kompromisszumokat kötni az obstruáló ellenzékkel; Széll viszont igen (Széll-formula, paktum), így ő tudta feloldani a politikai patthelyzetet.

Lemondásának körülményei viszont ugyancsak visszaköszönek a Hoitsytól idézett sorokban, mert a közös hadsereggel kapcsolatos problémakör túlmutatott azon, amit „kicsinységekkel és formulákkal” fel lehetett volna oldani. A „magasabb szempontból” pedig már Széll sem volt hajlandó engedni, így 1903 júniusában ugyanúgy obstrukció és exlex közepette állt fel a miniszterelnöki székből, mint ahogyan elődje – a konciliáns Széll tehát ugyanúgy járt, mint a csökönyös Bánffy. Ez a tény azt mutatná, hogy a politikai szereplők személyisége igazából lényegtelen a történelem nagy eseményfolyamában? Ennek a kissé fatalista megközelítésnek ellentmondva az előadás Széll Kálmán példáján keresztül azt igyekszik bemutatni, hogy az egyes konkrét ügyek mentén kulminálódó politikai válsághelyzetek feloldásához igenis más-más politikusi karakterek szükségesek.

Paál Vince

### **Paplakból miniszteri bársonyszékbe. Gratz Gusztáv lábnyma a történelemben**

*„Csak nem kell akarni excellenciás úrnak lenni és okvetlenül az lesz az ember.”*

(Hatvany Lajos)

Gratz Gusztáv (1875–1946) német nyelvű családban született a soknemzetiségű Osztrák–Magyar Monarchiában. Édesapja evangélikus lelkész volt, Gusztáv születésekor a szepességi Gölnicbányán, majd Kolozsváron, Erdély „fővárosában”. A nemzetiségi lét, valamint a szerény anyagi körülmények nem predesztinálták Gratz Gusztávot arra, hogy olyan jelentős személyiséggé váljon, aki látható nyomot hagy a politikában, a gazdasági életben, a publicisztikában és a történetírásban egyaránt.

Egyetemistaként a *Pester Lloyd* parlamenti tudósítója lett, majd budapesti levelezője a bécsi *Freie Presse*nek. A szerény, de kétségkívül ambiciózus fiatal Gratz újságíróként kapcsolatba került

a politikai elittel a századforduló Budapestjén. A *Huszedik Század* című folyóirat és a Társadalomtudományi Társaság alapító tagja. 1906-tól (kisebb megszakításokkal) 1944-ig országgyűlési képviselő volt. Öt éven át betöltötte a Gyáripárosok Országos Szövetsége ügyvezető igazgatói pozícióját is. 1917-ben pénzügyminiszter lett az Esterházy-kormányban. A közös külügyminisztériumban osztályfőnökként részt vett a breszt-litovszki és a bukaresti béketárgyalásokon.

Az ellenforradalmi rendszer első bécsi követe lett, majd külügyminiszter Teleki Pál első kormányában. A legitim királyság visszaállításának egyik legkonzekvensebb híve, IV. Károly király hazahozatalának szorgalmazója, a restaurációs kísérletek résztvevője volt. A két világháború között a Magyarországi Németek Népművelődési Egyesületének elnöke, a harmincas évektől liberális ellenzéki képviselő. 1944-ben a náci a mauthauseni koncentrációs táborba hurcolták, három hónap után azonban szabadon engedték.

Számos iparvállalat és bank igazgatótanácsának volt tagja. Imponáló mennyiségben publikált: több kötetben megírta a dualizmus és a Horthy-korszak történetét, sok száz cikk szerzője.

A klasszikus liberalizmus elveit vallotta. A létező viszonyok megreformálását sohasem forradalom útján, hanem szerves fejlődés révén képzelte el. Szilárd, de nem doktriner nézetek jellemezték, alapmeggyőződése feladása nélkül mindig igyekezett alkalmazkodni az adott helyzethez. Ugyanakkor az a képessége, hogy mások érvrendszerét is magáévá tudta tenni, alkalmassá tette arra, hogy a különböző vélemények között közvetítőként léphessen fel. Tehetsége, szorgalma, munkabírása és sokszor megmutatkozó szerénysége világnézeti ellenfeleiből is elismerést váltott ki.

Csibi Norbert

### **Személyiség és egyházi hivatal: Zichy Gyula (1871–1942) püspök/érek portréja**

Zichy Gyula 1905-től pécsi püspök, 1925-től kalocsai érsek volt, korának egyik meghatározó egyházi személyiségeként tartották számon. Húszéves pécsi működése és közel ilyen hosszú érseki időszaka alatt aktívan működött a katolikus megújulás különböző színterein, kapcsolatai és társadalmi háttere felhasználásával sokat tett világi és egyházi intézmények fejlesztéséért és a társadalom hitéleti megújulásáért lokális és országos keretek között egyaránt. Kortársai és utódai erős lelkipásztori attitűdje okán is megemlékeztek róla.

Zichy nem hagyott hátra sem naplót, sem visszaemlékezést, így személyisége elsősorban szocializációs színtereinek feltárásával, valamint hivatali működésének dokumentumain és személyes levelezésén, részben beszédein keresztül, továbbá a sajtóban megjelent beszámolók, megemlékezések segítségével fejthető fel. A döntési helyzetekben tanúsított magatartása szintén jellemének egy-egy meghatározó vonásáról árulkodhat.

Az előadás megkísérli felvázolni az egyházi hivatali pozícióival és a közéleti szerepvállalással évtizedekig egybeolvadó klerikus személyiség vonásait, megragadni ennek a forrásokban fellelhető nyomait.

Turbucz Dávid

### **Horthy Miklós személyisége**

Horthy Miklós, Magyarország 1920 és 1944 közötti kormányzója a magyar történelem egyik ellentmondásos megítélésű szereplője. Döntéseire számos tényező volt hatással, így például a nemzetközi környezet, a hazai közhangulat, a kortárs magyar politikusok, elsősorban a kormány tagjai, ahogyan a személyisége is. Az előadásban az utóbbi bemutatására törekszem, így kitérek az államfői szerepfelfogására, amit jelentős mértékben befolyásolt a személye körüli vezérkultusz, illetve a világképére és a gondolkodásmódjára is.

Röviden foglalkozom, már amennyiben az ország első embere esetében erre lehetőség van, Horthy Miklós, a magánember jellemzésével is.

Klestenitz Tibor

### **Egy magyar jezsuita a 20. században. Bangha Béla egyénisége**

Bangha Béla (1880–1940) jezsuita szerzetes, a 20. század eleji magyar katolikus megújulás egyik vezetője szellemi termékeivel kardot és pajzsot kívánt adni hittestvérei kezébe, felkészítve őket a korszak világnézeti csatáiban való részvételre.

Életének középpontjában az egyházi tömegsajtó megteremtése állt: a *Nyugat* és a *Huszedik Század* ellensúlyozására létrehozta a *Magyar Kultúra* című folyóiratot, 1918-ban pedig megalapította a Központi Sajtóvállalatot, amely a két világháború között a magyar sajtópiac megkerülhetetlen szereplőjévé vált. A páter publicistaként, apologétaként, a katolikus nagygyűlések és a rádió állandó szónokaként, az 1938-as eucharisztikus világkongresszus szervezőjeként, a „sajtóhölgy mozgalom” alapítójaként közismert médiaszemélyiség volt.

Megítélése élesen megosztotta a kortárs közvéleményt: hívei a „sajtóapostolt”, az „új Pázmány Pétert”, ellenfelei viszont a „sötétség lovagját”, a „fekete hercegprímást” látták alakjában. Jelen előadás arra vállalkozik, hogy a kortárs visszaemlékezések, illetve Bangha saját szövegei segítségével megpróbáljon rámutatni a szerzetes legfontosabb személyes jellemvonásaira, tetteinek mozgatórugóira.

Bartha Ákos

## **Egy összeférhetetlen egyéniség? Rátz Kálmán (1888–1951) életútja**

Rátz Kálmán 1914 és 1944 közti karrierje során volt orosz hadifogságban Kun Béla barakkparancsnoka, ellenforradalmár különítményes vezér, a hadi levéltár tudományos munkatársa, ruszista geopolitikai szakértő és publicista, illetve kormánypárti, majd nyilas, végül cionistákkal együttműködő „független szocialista” honatya. Ő volt az egyetlen képviselő a Horthy-korszakban, aki Moszkvában tárgyalhatott (1941 tavaszán), majd az 1944. szeptemberi moszkvai békeküldöttség Horthy Miklós kormányzó által kinevezett (végül el nem utazó) vezetője is ő lett. S akkor még nem szóltunk arról, amiről a svájci emigrációban elhalálozó nyugállományú őrnagy a leginkább nevezetes irodalmárberkekben: kommunista kávéházi asztaltársaságok állandó vendégeként ugyanis ő nyerte meg 1933-ban egy időre József Attilát a nemzetiszocializmusnak.

Zirci előadásomban Rátz habitusát veszem górcső alá, arra a kérdésre keresve a választ, hogy összeférhetlenség, politikai opportunizmus vagy a körülmények sajátos alakulása tette lehetővé számára ezt a nem mindennapi pályáívet. Előadásom a vonatkozó szakirodalmon túlmenően magyarországi, németországi, izraeli és svájci levéltári dokumentumokon, illetve Rátz nagyszámú publikációin (cikkein, könyvein) nyugszik.

## PROGRAM

2024. szeptember 26.

10.00 **Megnyitó** (Lewalt-Jezierski Zoltán a főigazgatói kabinet vezetője, MNMKK OSZK)

### PLENÁRIS ELŐADÁS

10.10 Fábri Anna (ELTE BTK):

**Megtartás és/vagy változtatás:  
a Teleki fivérek – József (1790–1855)  
és László (1811–1861)**

### I. SZEKCIÓ

10.40 Bárány Zsófia (MNMKK OSZK LDSK): „Arra, hogy nyíltan beszéljek, szeretetteljesen ő maga szólított fel”

– Lonovics József, a diplomata

11.00 Dede Franciska (MNMKK OSZK LDSK): **Az Ördöglovas leánya**

– Metternich-Sándor Paulina

11.20 Kérdések, vita

11.40 Szünet

### II. SZEKCIÓ

13.00 Schwarzwölder Ádám (Veritas Intézet):

**Szell Kálmán, Magyarország „vezérigazgatója”**

13.20 Paál Vince (NMHH Médiatudományi Intézet): **Paplakból miniszteri**

**báronyszékbe. Gratz Gusztáv lábnyma a történelemben**

13.40 Csibi Norbert (PTE BTK): **Személyiség és egyházi hivatal: Zichy Gyula (1871–1942) püspök/érsek portréja**

14.00 Kérdések, vita

14.20 Szünet

### III. SZEKCIÓ

14.40 Turbucz Dávid (HUN–REN BTK TTI):

**Horthy Miklós személyisége**

15.00 Klestenitz Tibor (NKE; MNMKK OSZK LDSK): **Egy magyar jezsuita a 20. században.**

**Bangha Béla egyénisége**

15.20 Bartha Ákos (HUN–REN BTK TTI):

**Egy összeférhetetlen egyéniség?**

**Rácz Kálmán (1888–1951) életútja**

15.40 Kérdések, vita

16.30 A műemlékkönyvtár megtekintése

2024. szeptember 27.

10.00 **A történeti életrajzok problémái.**

Kerekasztal-beszélgetés az előadók részvételével

13.00 Séta az arborétumban

MAGYAR NEMZETI MÚZEUM  
KÖZGYŰJTEMÉNYI KÖZPONT

ORSZÁGOS  
SZÉCHÉNYI  
KÖNYVTÁR



**Helyszín:**

**Magyar Nemzeti Múzeum**

**Közügyűteményi Központ**

**Országos Széchényi Könyvtár**

**Ciszterci Műemlékkönyvtára**

**8420 Zirc, Rákóczi tér 1.**

**+36 88 593 800**

**muemlekkonyvtar@oszk.hu**